

Добровольська Л.П. Вплив сімейного виховання на прояви агресивної поведінки у дітей передшкільного віку / Л.П. Добровольська, І.С. Третякова // The Second International scientific congress of scientists of Europe. Proceedings of the II International Scientific Forum of Scientists «East–West» (May 10-11, 2018). Premier Publishing s.r.o. Vienna. 2018. – 822 p. – p.197-213

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ПРОЯВИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ

ДОБРОВОЛЬСЬКА Л. П.

dobrov5335@ukr.net

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана

Хмельницького

м. Мелітополь, Україна

ТРЕТЯКОВА І. С.

tretyakovairena@gmail.com

магістр вищої освіти

практичний психолог

Навчально-виховний комплекс №72 «Школа І-ІІІ ступенів – дошкільний

навчальний заклад (дитячий садок)» Дніпровської міської ради

м. Дніпро, Україна

Проблема дитячої агресивності можна віднести до найбільш актуальних, яка вимагає активного пошуку її рішення. Останні дослідження підтверджують, що з кожним роком кількість агресивних дітей зростає. З такими дітьми досить складно працювати і в дитячих садах, і в школах, та й самі батьки найчастіше не знають, як поводитися з ними, як будувати з ними взаємовідносини, як слід спілкуватися і як впоратися з їх поведінкою. Необхідно відмітити, що у більшості випадків причинами дитячої агресивності є особливості виховання і взаємовідносин в сім'ї. Невірне поєднання стилів виховання або ж навпаки, повна відсутність виховної системи в сім'ї, де росте дитина дошкільного віку, створюють передумови для розвитку і прояву агресивної поведінки, а також сприяють закріпленню агресивності як риси особи дитини. Ця проблема зачіпає не лише близьке оточення дитини (його батьків, братів і сестер, вихователів,

однолітків), але і створює труднощі для самої дитини, впливаючи негативно на формування її взаємовідносин з іншими людьми. Треба відмітити, що прояв агресивності – це завжди наслідок наявності у дитини якихось проблем і на це слід обов'язково звертати увагу батькам, вихователям і психологам.

Аналізом проблеми агресії та агресивності займалися А. Бандура, А. Басса, Л. Берковиц, Р. Берон, К. Бютнер, А.А. Реан, Т.Р. Румянцева, Р. Кратчфилд, Н. Левінсон, К. Лоренц, Э. Фромм та ін.. Дослідженню особливостей прояв дитьми агресивності присвячені роботи М. Алворда, М. Раттера, Д. Річардсона, А. Фромма та ін.. Вивчали вплив сімейного виховання на особистість дитини дошкільного віку Л.Г. Глоба, Г.Г. Долгова, В.М. Дружинин, О.І. Захаров, М.В. Зинов'єва, А.Г. Ковальов, В.С. Мухіна, Д.Б. Ельконін та ін..

У сучасній літературі можна зустріти досить велику різноманітність визначень поняття «агресія», проте, усі вони зводяться до того, що це деструктивна поведінка, яка завдає шкоди іншим людям, тваринам, речам тощо. Г.Г. Долгова розглядає агресію як прояв агресивності в деструктивних діях, мета яких – завдання шкоди тій або іншій особі, а під агресивною поведінкою вчена розуміє мотивовані зовнішні дії, які порушують норми і правила існування, що завдають шкоди, заподіюють біль і страждання людям. Що стосується агресивності, то згідно Г.Г. Долгової, ця властивість особи, яка полягає в готовності і перевазі людини використати різні насильницькі засоби для реалізації своїх цілей [2, с.5].

О.Ю. Дроздов стверджує, що агресивну поведінку необхідно вивчати як системну модель, котра має власні закономірності. При цьому агресивні дії можуть бути частиною складнішої системи (соціальної поведінки людини) і розглядатися як у плані нейронних мікросистем (агресивна поведінка пов'язана з психофізіологічними, біохімічними, нейрофізіологічними процесами регуляції і саморегуляції), так і зовнішніх взаємодій (агресивна поведінка виникає і розвивається у взаємодії «особистість – соціальна ситуація») [3, с.45].

Існує багато чинників, що впливають на формування агресивної поведінки та агресивності в передшкільному віці. Проте слід зазначити, що

стійкі агресивні тенденції в поведінці дітей мають витoki у сфері взаємовідносин зі значущими дорослими, а такими є в першу чергу батьки і близьке оточення. Дійсно, головним джерелом найбільш яскравих прикладів агресії і агресивної поведінки для дітей є їх власна сім'я, поведінка їх рідних та близьких.

Дослідження показали, що для сімей, з яких виходять агресивні діти, характерні особливі взаємовідносини між її членами. Подібні тенденції психологи описують як «цикл насильства». Діти схильні відтворювати саме такі види взаємовідносин, які активно практикуються між їх батьками. Дошкільнята, в процесі вибору методів з'ясування стосунків зі своїми сестрами та братами, ідентифікують себе зі своїми батьками, таким чином, вони несвідомо копіюють тактику вирішення конфліктів у батьків. Коли діти зростають і одружуються, то вони у результаті використовуватимуть таку ж модель поведінки в конфліктах, яку обирали в свій час її батьки. Тобто вони застосовують вже знайомі способи вирішення конфліктів і, замикаючи цикл, передають їх своїм дітям, за допомогою створення характерного стилю дисципліни. У науковій літературі завдяки достатній кількості досліджень доведено, що жорстоке поводження з дитиною в сім'ї не лише підвищує агресивність її поведінки у відносинах з однолітками, але і сприяє розвитку схильності до насильства в більш зрілому віці, перетворюючи фізичну агресію на життєвий стиль особистості, а агресивність на стійку рису. Таким чином, можемо стверджувати, що діти частіше за все переймають агресивні форми поведінки у батьків [6, с.56].

Необхідно зазначити, що часто агресивна дитина відчуває себе знедоленою, вона впевнена в тому, що нікому не потрібна і до неї немає нікому ніякої справи. Жорстоке поводження з дітьми батьків, а також їх байдужість природно призводить до порушення в системі взаємодії «дитина-батьки» стосунків і безпосередньо здійснює вплив на психіку дитини, викликаючи у неї впевненість, що її не люблять. Отже для дитини бути улюбленою і бажаною, а також її прагнення бути потрібною – це непереборний бар'єр для її психіки і

особистості, яка активно розвивається, з ще нестабільною емоційно-вольовою сферою і несформованою саморегуляцією. У результаті дитина шукає найрізноманітніші і доступні для себе способи залучення до себе уваги дорослих і однолітків, серед яких найбільш доступними для неї є саме агресивні реакції.

Ю.С. Андреев зазначає, що від форм агресивних реакцій людини треба відрізнити форми ворожих реакцій, серед яких: образа – заздрість і ненависть до оточуючих, обумовлені почуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або уявні страждання; підозрілість – недовір'я і обережність по відношенню до людей, засновані на переконанні, що оточуючі мають намір заподіяти шкоду [1, с.37].

О.К. Лютова і Г.Б. Моніна стверджують, що майже в кожній групі дитячого саду, в кожному класі сучасної школи обов'язково зустрічається хоча б одна дитина, котра має ознаки агресивності. Така дитина нападає на інших дітей, ображає їх і б'є, відбирає у них іграшки, ламає їх, навмисно вживає грубі вирази, стає «грозою» усього дитячого колективу, джерелом прикраси вихователів і батьків. Цього їжачка, цю забіякувату та грубу дитину дуже важко прийняти такою, якою він є, а ще важче зрозуміти. Але така дитина, як і будь-яка інша, потребує уваги, ласки та підтримки. Ця дитина вимагає допомоги дорослих, адже її агресія – це відображення її внутрішнього дискомфорту, її невміння адекватно реагувати на те, що відбувається навколо неї [5, с.24].

Передшкільний вік вважається найбільш сензитивним періодом для засвоєння сфери людських відносин, закладки фундаменту властивостей особистості, формування базису особистої культури, яка надалі дозволяє дитині успішно освоювати систему життєвозначущих знань, умінь та навичок. Вчені вважають, що в передшкільному віці в результаті неправильного виховання в сім'ї виникають помилки в поведінці дитини: невміння гратися з однолітками, спілкуватися з ними, формується неправильне відношення до старших і до самої себе.

Варто відмітити, що саме в передшкільному віці дорослий має великий

авторитет у дитини і здійснює вирішальний вплив на її психічний розвиток і становлення особистості. Найбільший вплив на становлення особистості передшкільника робить сім'я, тому, у зв'язку з особливою її виховною роллю, виникає питання про те, як зробити так, щоб посилити позитивні і звести до мінімуму негативні впливи сім'ї на виховання дитини і зокрема, вплив сімейного виховання в становленні агресивної поведінки та її агресивності.

Сімейне виховання є однією з форм виховання дитини, яка поєднує цілеспрямовані дії батьків з об'єктивним (тобто, стихійним) впливом сім'ї. Останнє включає неусвідомлені, неконтрольовані впливи (манера поведінки, звички, спосіб життя тощо), які впливають на дитину, формуючи його цінності, орієнтації, систему потреб, інтересів, звичок, поведінку. Саме спосіб сімейного виховання, який обумовлює зміст внутрішньосімейних взаємовідносин, виступає конкретною соціально-психологічною формою організації життєдіяльності сім'ї і здійснює домінуючий вплив на формування особистості дитини.

Найбільше впливає на дитину в сім'ї стиль виховання або батьківський стиль поведінки. Під батьківським стилем поведінки розуміють систему або сукупність батьківського емоційного відношення до дитини, сприйняття дитини і способи поведінки з нею. Поняття «батьківський стиль» або «стиль виховання» використовується для визначення установок і відповідної поведінки щодо відношення до дітей в сім'ї. На думку М.А. Мініної, стиль сімейного виховання – це найбільш характерні для конкретної сім'ї стосунки між батьками, які застосовують певні засоби і методи педагогічного впливу на дитину. Різні стилі сімейного виховання по-різному впливають на формування і розвиток особистості дитини та є першим специфічним зразком громадських відносин. Традиційно виділяють авторитарний, демократичний, ліберально-потуральний, хаотичний і опікуючий стиль сімейного виховання [7, с. 89-90].

Окрім стилю сімейного виховання на формування і розвиток особистості дитини передшкільного віку також впливають загальний мікроклімат сімейного життя, його тональність, загальна спрямованість, гарні сімейні

взаємовідносини. Так, А.О. Рижанова наголошує на тому, що сьогодні головний соціально-педагогічний аспект сімейної педагогіки – це проблема створення гармонійного соціального розвитку сімейних умов як дитини, так і усіх її членів, сім'ї як єдиного соціального суб'єкта [8, с. 18]. Вирішувати завдання щодо допомоги гармонізації стосунків між батьками та дітьми, на думку О.С. Зубової [4], міг би сімейний соціальний педагог, виконуючи свої обов'язки на базі навчального закладу. Але, на жаль, сьогодні цю функцію може виконувати лише практичний психолог дитячого садку, який в межах свого робочого часу може провести консультацію максимум з однією-двома сім'ями на тиждень, адже йому необхідно провести діагностичну, корекційну, профілактичну та інші види роботи. Саме тому, сьогодні є потреба у соціальному педагогові не лише в загальноосвітньому закладі, а й в закладі дошкільної освіти, який би свою діяльність спрямовував на роботу з родинами.

Для визначення впливу сімейного виховання на формування у дитини агресивної поведінки, ми провели експериментальне дослідження на базі Навчально-виховного комплексу №72 «Школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад (дитячий садок)» Дніпровської міської ради. В дослідженні брали участь 32 дитини середнього та старшого дошкільного віку, а також їх батьки. Збір емпіричних даних здійснювався за допомогою наступних психодіагностичних методик: проектована методика «Кактус» (М.А. Панфилова), яка спрямована на вивчення емоційно-особистісної сфери дитини, виявлення наявності агресії, її спрямованості та рівня виразності; проектована методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернс, С. Кауфман), яка дозволяє отримати інформацію про суб'єктивну сімейну ситуацію в родині дитини та визначити особливості взаємовідносин в сім'ї; опитувальник «Взаємодія батько-дитина» (І.М. Марковська), яка призначена для виявлення особливостей взаємодії між батьками та дітьми. За результати дослідження ми визначили наступне: згідно з аналізом малюнків дітей (методика «Кактус») агресивні форми поведінки характерні 28,1% дітей; також за методикою «Кактус» були виявлені високі показники егоцентризму (59,3%), агресивності і

тривожності (43,8%), демонстративності (40,6%), імпульсивності (37,5%) і самотності (34,4%); згідно з методикою «Кінетичний малюнок сім'ї» сприятлива сімейна ситуація спостерігається у 37,5%, на жаль, конфліктність в сім'ї характерна 25%, почуття неповноцінності в сімейній ситуації – 15,6% і ворожість в сімейній ситуації – 6,3% (усе це є чинниками для формування у дітей різних негативних форм поведінки, у тому числі – агресивної); згідно з методикою «Взаємодія батько-дитина», в сім'ях досліджуваних дошкільнят основою взаємовідносин є суворість, контроль і тривожність, а найменш важливими є співпраця і задоволеність.

Проведений нами кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона дозволив нам виявити взаємозв'язок між рівнем агресивності дошкільнят і взаємовідносинами в сім'ї. Так, аналізуючи кореляційні взаємозв'язки взаємодії батька з дитиною при низькій агресивності, ми виявили, що підвищення показників емоційного благополуччя дитини, обумовлено зниженням вимогливості батьків (-0,700), підвищенні їх тривожності (-0,758) і збільшуються при підвищенні емоційної близькості (0,816).

Аналіз кореляційних взаємозв'язків взаємодії батьків з дитиною при вираженому високому рівні агресивності показав, що підвищення показників емоційного благополуччя дитини обумовлене збільшенням співпраці в процесі взаємодії в системі «дитина-батьки» (0,688) і зниженням батьківської авторитарності (-0,918). Таким чином, ми з'ясували, що ці батьки найчастіше застосовують стиль потурання і хаотичний стиль виховання. Отже, зниження емоційної близькості з дітьми, з відсутністю у батьків прагнення до співпраці, разом зі збільшенням вимогливості, суворості і контролю дитячої поведінки, якими обумовлено зниження загальної задоволеності батьків взаємовідносинами, в сукупності сприяє формуванню у дитини агресивної поведінки.

Результати дослідження свідчать, що в сім'ях з високим рівнем агресивності у дитини відсутня чітка система виховання, у зв'язку з цим дитина знаходиться на периферії уваги батьків, до неї просто «не доходять руки» (або в

силу нестачі часу через роботу, або через відсутність знань про особливості виховання, або через нездатність збудувати правильні стосунки з дитиною), за виховання беруться час від часу, переважно у випадках, коли трапляється щось серйозне. Застосування хаотичного та потурального стилів виховання призводить до того, що тривале перебування дитини наодинці із складними для неї проблемами, прагнення привернути до себе увагу і спроби розважитися, призводять до формування у дитини різних негативних форм поведінки, в тому числі й агресивної.

У Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького здобувають вищу освіту майбутні вихователі закладів дошкільної освіти. Під час проходження педагогічної практики в закладах дошкільної освіти студенти вже зустрічаються з проблемами в роботі з батьками, низьким рівнем педагогічної культури батьків, а також з малоефективними традиційними формами взаємодії в системі «батьки-дитина-педагог». Цей факт відбувається тому, що форми роботи з батьками в багатьох дитячих садках здійснюються не диференційовано, без врахування особливостей сім'ї, батьки мають обмежений доступ до перебування в цих закладах дошкільної освіти, з виховною роботою ознайомлюються лише споглядаючи стенди, виставки тощо. За таких умов неможливо розглянути проблеми кожної окремої сім'ї. Варто відмітити, що освітній рівень у батьків є різним, то й разові заходи не можуть змінити ситуацію. Саме тому, необхідним є нові підходи до вирішення проблеми взаємодії закладів дошкільної освіти і сім'ї. «Виховання батьків» – міжнародний термін, під яким розуміють допомогу сім'ям у виконанні функції вихователів власних дітей, підвищення рівню педагогічної культури батьків.

У навчальний план підготовки майбутніх вихователів в нашому університеті включено дисципліну «Теорія і методика співпраці закладу дошкільної освіти з сім'єю». Студенти – «дошкільники» використовують на практичних заняттях, а потім на практиці в ЗДО сучасні інноваційні технології, щодо підвищення рівню психолого-педагогічних знань батьків: майстер-класи,

коу-сесія, тренінги дитячо-батьківських взаємин, технологія веб-квест, кейс-стаді, технологія психолого-педагогічного проектування взаємодії вихователя з батьками, «фідбек», смармоб, ток-шоу. фестивалі та інші. В університеті також існує постійно діючий Всеукраїнський науково-методичний семінар «У праці – результат: теорія і практика реалізації технологій роботи закладу дошкільної освіти з формування культури батьківства молодих сімей».

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні **висновки**.

1. Агресивна поведінка дошкільника – це своєрідний сигнал дорослим, це її крик про допомогу, покликання до того, щоб оточуючі дорослі звернули свою увагу на її внутрішній світ, в якому накопичилося надто багато руйнівних емоцій, з якими самотійно дитина ще впоратися не в силах.

2. На становлення агресивної поведінки дитини в першу чергу впливає сімейне оточення, стиль сімейного виховання, а також особливості взаємодії з іншими дітьми, з батьками, педагогами. Для попередження формування агресивності як якості особистості дитини-дошкільника необхідно правильно вибирати тактику поведінки батьків з дитиною, стиль сімейного виховання тощо.

3. Специфіка відносин між вихователем й сім'єю при організації підвищення рівню педагогічної культури батьків полягає в тому, що обидва суб'єкта є рівноправними, рівноцінними партнерами у впливі на дитину. Але батьки у цьому випадку виступають у ролі учнів, тобто менш компетентні в питаннях педагогічної взаємодії, ніж вихователь. Вихователь організовую таку взаємодію, яка задовольняє усіх, а дітей в першу чергу. Саме вміння конструктивно спілкуватися з дитиною характеризує ефективність педагогічної освіти як педагогів, так і батьків.

Сподіваємося, що наші позитивні наукові доробки допоможуть успішно розв'язати деякі питання зазначеної вище проблеми.

Використана література:

1. Андреев Ю.С. Агресивна поведінка підлітків: сутність, причини та види / Ю.С. Андреев // Вісник Луганського національного університету імені

Тараса Шевченка – 2011. – №20 (231). – Частина V. – С. 34-43.

2. Долгова А.Г. Агрессия в младшем школьном возрасте. Диагностика и коррекция / А.Г. Долгова. – М.: Генезис, 2009. – 216 с.

3. Дроздов О. Агресіологія як міждисциплінарна галузь наукових досліджень / О. Дроздов // Соціальна психологія. – 2006. – №1 (15). – С.43-49.

4. Зубова О.С. Соціокультурні умови трансформації сімейного виховання в добу інформаційного суспільства / О.С. Зубова // Вісник Харківської державної академії культури. – 2010. – Вип. 31. – С. 255-263.

5. Лютова Е.К. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми / Е.К. Лютова, Г.Б. Моница. – СПб. – 2004. – 318 с.

6. Попов Г.Н. Игра как средство коррекции агрессивного поведения учащихся младших классов / Г.Н. Попов, Н.В. Шевелева // Вестник ТГПУ. – 2014. – №1(142). – С. 56-59.

7. Разумова А.В. Стили семейного воспитания и восприятие родителями своих детей / А.В. Разумова // Вестник Московского Университета. – 2000. – №1. – С. 88-93.

8. Рижанова А. Соціальна педагогіка як галузь педагогіки / А. Рижанова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 4. – С. 15-21.